

El "bulevard
dels clandestins"
al bell mig del
Coll de Panissars

SEGUR

El contraban en un país de frontera

XAVIER FEBRÉS

El mercadeig il·legal que rep el nom tradicional de contraban és substancial a tota frontera, com un dels seus fruits més "naturals". La creació d'una divisòria estatal, política o administrativa, genera de manera automàtica sobre el terreny un conjunt d'activitats relacionades amb els mecanismes de pas. El contraban és tan vell com les fronteres, de les quals forma part com una de les activitats associades.

El contraban d'informació sobre el contraban

Això no obsta que la documentació històrica o actual sobre el contraban es troba molt per sota de la realitat presumible. Sobre aquesta activitat econòmica tradicional de les terres de frontera, se n'ha fet més literatura que no pas estudis. Desgraciadament, aquest article no podrà escapar al desequilibri que acabo d'apuntar. Els coneixements

sobre el contraban han estat víctimes, d'alguna manera, d'una altra mena de contraban sobre la nostra pròpia història.

Fins i tot en els freqüents períodes en què el petit contraban practicat pels autòctons era vist per àmplies capes de la societat amb tolerància, amb comprensió o amb la simpatia que podia despertar l'astúcia del poble capaç de sortejar sobre el seu terreny els ampul·losos engranatges sobreposats de la maquinària oficial de control, els estudiosos locals o generals han evitat abocar-se sobre un fenomen del qual podien reconèixer la importància en privat. El contraban ha estat considerat com un fet social espuri, poc apropiat a una aproximació rigorosa per part dels que només poden basar la fiabilitat dels seus estudis en dades documentals homologades per l'escala de valors acadèmica. Van arraconar el tema al camp de la llegenda, malgrat que constituïa una font de recursos i un sistema de treball que ha modelat les societats de frontera tant o més que altres activitats minuciosament conegudes pel fet que gaudien d'una altra consideració.

Una falsa pudícia

L'actitud consuetudinària de comprensió envers el contraban local ha afavorit una falsa pudícia a l'hora de valorar-lo històricament, com si no es volgués reconèixer un dels orígens de l'acumulació primitiva de capital a les societats de frontera.

De la mateixa manera que es tanca va els ulls davant del contrabandista, també s'han tancat amb menor motiu davant de la seva història, que constitueix indubtablement un capítol fonamental en la configuració humana de les comarques frontereres. Una tàctica convenció social porta sistemàticament a emascarar la realitat d'aquest tema amb un vel d'anècdotes més o menys divertides, dignes d'alimentar les sobretalles o si molt convé una certa literatura costumista, però no de ser perfilada més enllà.

El contrabandista és un personatge de rondalles, mai l'avi real o el veí d'un ciutadà d'avui. Del contraban se'n parla, no se n'escriu. Les escasses vegades que se n'escriu, cal fer volar graciosos coloms, no pas coloms historiables, definibles, documentables, avaluables. Som una vella terra de frontera, i això

el corrent majoritari era en un sentit, i en d'altres moments en direcció inversa. La condició de principal punt de pas entre l'Europa continental i la Península Ibèrica -amb la seva extensió portuària cap a altres continents-, hi ha abocat fluxos complementaris de tota mena.

Però al Pirineu gironí el contraban sembla haver quedat ancorat en la categoria històrica de petites colles amb el farcell a l'esquena per la muntanya. Quan el tràfec il.legal s'ha industrialitzat, primordialment a través de mitjans de transport marítims i aeris, ha trobat altres rutes més adaptades a les noves condicions. Cal tenir en compte que la carretera fronterera de la Jonquera va restar com un camí de carro fins molt tard, atès que el revestiment de paviment asfàltic només hi va ser aplicat per primera vegada durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930). L'obertura de la línia de ferrocarril de Portbou-Cervera també és tardana, del 1878.

Quan els nous mitjans de comunicació podien afavorir una major volada del contraban, les comunitats locals dels pobles gironins de frontera ja havien decandit numèricament per l'emigració. La població que hi quedava

comporta els seus atavismes.

La disparitat de preus o d'abundància desigual dels productes en pobles veïns, separats només per una fictícia divisòria geogràfica, ha provocat des del 1659 a les comarques gironines de frontera el lògic tràfec de conveniència, legal o il.legal. En determinats períodes

només podia generar uns volums d'activitat modestos, de dimensió familiar o com a molt de "petita i mitjana empresa". El contraban va subsistir com una viu-viu ancestral incorporada a la tradició, com una ocupació temporal o complementària, sense reconvertir-se cap a una fase superior.

Al Pirineu gironí, el contraban com a activitat econòmica de pes sembla haver quedat ancorat en un record històric

El monument erigit en memòria del President Companys, en poc temps ha pertangut indistintament a França i Espanya a conseqüència de la variació fronterera.

La incidència pendent de calibrar

Amb tot, resultaria sens dubte altament revelador poder calibrar la incidència de les diferents modalitats de contraban en l'evolució durant el segle XX dels municipis pirinencs, principalment en els períodes d'escassetat a una o altra banda de la ratlla provocats en només trenta anys per les tres guerres consecutives del 1914-1918, 1936-1939 i 1940-1945, en el benentès que l'escassetat dels uns afavoria la revaluació dels productes disponibles dels altres. El fenomen ha pogut ser estudiat i conegut -naturalment a una altra escala- pel que fa per exemple a l'enriquiment de la burgesia catalana arran de les exportacions durant el període de la Primera Guerra Mundial del 1914-18 i a la incidència d'aquest enriquiment en l'expansió industrial i general del país.

En proporció, la mateixa incidència es registrava a nivell local als pobles de frontera. Encara poden trobar-se sense dificultat testimonis orals sobre la cucanya fronterera d'aquest últim període de postguerra, sobre la seva influència en la formació de les "fortunes" locals. Però l'adversió de les fonts i dels destinataris de la informació enfront del sacrosant scriptum est, es manté inamovible. Alguns trets definitoris de la vida i de la mentalitat de frontera no prescriuen.

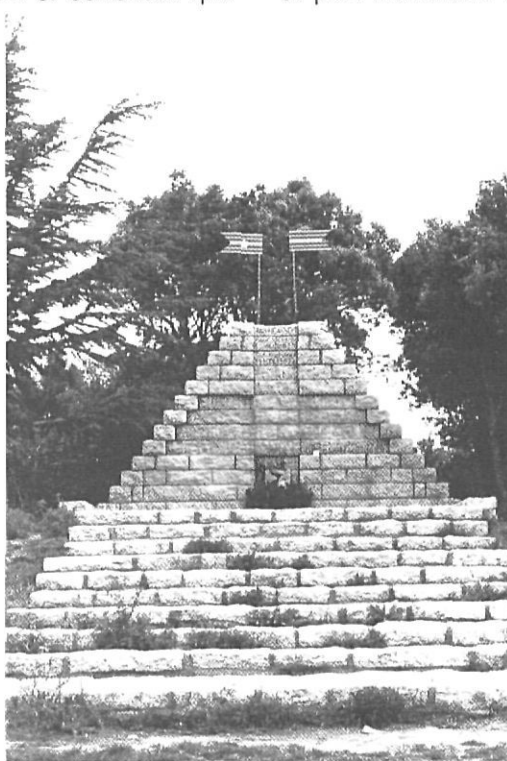
D'altra banda, allò que l'Estat francès tenia la dèria històrica d'establir com a "frontera natural", no ha constituït mai una barrera geogràfica, encara menys a les comarques gironines. La pretesa frontera natural sempre ha estat solcada per una gran quantitat de camins habituals, que en múltiples casos han estat barrats de manera artificial fins avui per les autoritats amb

una insistència segons com ridícula.

De vegades la "mercaderia" il·legal eren les persones, els fugitius de la justícia, els exiliats, els militants polítics clandestins o actualment els treballadors sense visat d'immigració. Quan la causa era política, els estudiosos han parat atenció als mètodes operatius, al volum i als escenaris d'aquest aspecte del trànsit il·legal, com per exemple en el meticulós llibre d'Emilienne Eychenne Les portes de la lliberté sobre el pas clandestí de la frontera dels

Pirineus Orientals entre el 1939 i el 1945.

A França han titllat ara de "bul·vard dels clandestins" el camí ral de Panissars, al Pertús, com a ruta freqüent dels treballadors africans transportats per especialistes del negoci. El comissari en cap de la Policia de l'Aire i de Fronteres francesa al departament dels Pirineus Orientals estimava ja el 1979 en 5.000 els immigrants que franquejaven cada any il·legalment els

setanta camins coneguts i les onze rutes frontereres compreses en els 258 quilòmetres que separen Cervera de la Marenda del confí andorrà. Aquell any n'havien detingut 2.049, entre els quals només una cinquantena de guies.

Rars testimonis escrits

El llarg poema anònim del segle XVIII que descriu cada poble del litoral gironí amb una pinzellada esquemàtica, diu: "Palafrugell, peix fregit, jurioles a la brasa", o bé "A Roses són gent del rei, que tiren bombes i bales", o bé "Castelló, vila major, tot són jutges i notaris". Quan arriba al Cap de Creus, engega: "Cadaqués, tabaquers, contrabandistes i lladres..."

El poema anònim ha tingut una certa arrelada, fins el punt de ser conegut encara avui i d'haver donat motiu a

algun dels municipis, com ara Palafrugell, batejat per aquesta raó literària tan aleatòria com "la vila del peix fregit". En el cas dels presumptes contrabandistes cadaquesencs del poema, Rosa Leveroni replicava en un del seus:

*Us deien als de Cadaqués
tabaquers, contrabandistes i lladres:
dels mals noms els dos primers
no hi veig mal i tant se valen.*

El fet evoca d'una manera explícita la integració social reconeguda a una vella activitat, de la qual el caràcter oficialment delictiu es veia molt atemperat en l'opinió de la majoria de persones.

En un dels pocs llibres monogràfics, escrit amb visió molt general i aproximativa per Timothy Green amb el títol *El mundo del contrabando*, l'autor recorre a una citació d'un capítol de l'economia internacional com Adam Smith per assentar: "El contrabandista és una persona que tot i fer-se mereixedor de censura en violar les lleis de la

seva pàtria, sovint és incapaç de transgredir les de la llei natural i per tant seria un excel·lent ciutadà si les lleis del país no haguessin convertit en delictes allò que la Natura no va tenir mai intenció que ho fos".

Carles Barral comprovava el mateix fet al llibre *Catalunya des del mar*: "El contraban és un bé normal en el qual tothom, pel fet de ser veí i mariner, tenia participació. I que estava sotmès a una legalitat consuetudinària com la dels boscos i les pastures de les comunitats ramaderes".

En la seva obra *La coutume d'Andorre*, l'historiador francès Jean-Auguste Brutails escrivia el 1904: "La principal font d'ingressos d'Andorra és el contraban. Les lleis de repressió del contraban continuen en vigor, però per pura fórmula. Aquestes lleis són omentament violades i més d'una vegada

m'he creuat amb contrabandistes amb el paquet a l'espatlla que m'han vingut a saludar sense preocupació. El contraban ha passat al costum: és una mena de comerç molt considerat".

En la recent monografia sobre la Jonquera de la col·lecció *Quaderns de la Revista de Girona*, Albert Comte estableix: "Durant molts anys el petit contraban fou un mitjà de vida de tots els llocs tocant a la ratlla fronterera, però menys del que la gent de fora es creu. I també cal dir-ho, ha experimentat constants alts i baixos en relació tant a la situació internacional com a la major o menor estretor econòmica de la gent". Albert Comte cita un article de Joan Montjonell sobre la vida a la Jonquera durant la dècada del 1920, que diu: "Eren molts els treballadors, en especial els del bosc, que per millorar la precària situació econòmica es dedicaven a "fer el paquet", o sigui a passar contraban en colles organitzades".

La fita 567 presideix les restes arqueològiques de Panissars. Un poblat romà al bell mig de dos estats.

Josep Pla, autor de *Contraban*

Jo mateix abordava inevitablement el tema en diversos capítols del meu llibre *El Pirineu, frontera i porta de Catalunya*. Esmentava, entre d'altres, el fet reportat per Josep Pla a propòsit d'una localitat pirinenca de frontera, en el llibre *Viatge a la Catalunya vella*: "En arribar a l'hotel, la senyora de la recepció em presentà un llibre i m'invità a escriure-hi les generalitats de la meua persona. Escriví el meu nom, els anys que tinc, el meu estat, i en arribar a la professió vaig quedar amb la ploma enlaire, dubtant. Sempre em passa el mateix. Posar escriptor és pretenció. Posar advocat, una exageració. Posar presumpte propietari, notòriament arriscat. "Posi contrabandista, si li sembla..."-, em digué la senyora del mos-

La fita 567 presideix les restes arqueològiques de Panissars. Un poblat romà al bell mig de dos estats.

trador, amb una perfecta naturalitat”.

Josep Pla ja havia escrit l'excel·lent narració titulada *Contraban*, en la qual exposa sota l'encobriment de la ficció literària una petita operació frustrada de contraban per mar entre Cadaqués i els estanys de la Salanca rossellonesa, dirigida pel narrador. Allò que he pogut descobrir amb sorpresa mentre elaborava el meu llibre *Josep Pla: biografia de l'homenot*, és que s'inspirava en un fet real, sobre el qual el seu amic Josep Martinell donava les primeres pistes en un article del 1986.

Josep Pla va muntar i dirigir una operació frustrada de contraban el 1947 entre Cadaqués i Gènova a bord del seu llagut d'onze metres Mestral,

res de Notes disperses a un altre contraban en el qual participava quan residia a Cadaqués durant la postguerra: “Masos del terme de Cadaqués situats al sud del Pení, explicats sobre el terreny per diversos coneguts que feien l'estraperlo d'oli entre Roses i Cadaqués, a peu, per la dreuera (...) En aquests viatges, als quals de vegades em vaig afegir, passàvem per la font de la Dona Morta, on solíem reposar (...) Però quan hi vaig arribar (a la península de Cadaqués), ja no tenia la cama prou àgil com de jove vaig tenir”.

Difícilment es pot pensar que la iniciativa de Josep Pla representés un fet aïllat en el context de les comarques gironines de l'època, un fruit exclusiu del

Garita de vigilància de carretera. El franquisme va exercir un fort control en els accessos dels pobles de frontera fins ben entrada la dècada dels cinquanta

SEGUR

en companyia de Lluís Llimona i de dos mariners de la localitat. La intenció era importar il·legalment i revendre diversos articles escassos en aquell moment al país, primordialment peces de *recanvi d'automòbil*. Van arribar a destinació, però l'operació es va veure neutralitzada i la mercaderia requisada per la policia francesa al port de Seta, on s'havien hagut de refugiar per culpa d'un temporal durant el trajecte de retorn.

L'escriptor palafrugellenc també va al·ludir en algunes pàgines escadusse-

seu lliure arbitri. En qualsevol cas, la literatura ha vingut una vegada més a il·lustrar una activitat tradicional que mereixeria també aproximacions més concretes per arribar a conèixer la personalitat, l'evolució i el present d'un país de frontera.

Xavier Febrés és periodista.